

redakcja naukowa:
Monika Florczak-Wątor
Andrzej Grabowski

ARGUMENTY I ROZUMOWANIA PRAWNICZE W KONSTYTUCYJNYM PAŃSTWIE PRAWA

KOMENTARZ

Michał Araszkiewicz · Marcin Biskupski · Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor · Filip Gołba · Andrzej Grabowski
Justyna Holoher · Dominika Kowalska · Jakub Kret
Marcin Krzemiński · Zuzanna Krzykańska · Barbara Krzyżewska
Magdalena Latacz · Rafał Michalczak · Magdalena Michalska
Maciej Pach · Oskar Pogorzelski · Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

Argumenty i rozumowania prawnicze
w konstytucyjnym państwie prawa
Komentarz

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

SERIA POD REDAKCJĄ
TOMASZA GIZBERT-STUDNICKIEGO
I PIOTRA TULEI

REDAKCJA NAUKOWA:
MONIKA FLORCZAK-WĄTOR • ANDRZEJ GRABOWSKI

Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa Komentarz

Michał Araszkiewicz • Marcin Biskupski • Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor • Filip Gołba • Andrzej Grabowski
Justyna Holocher • Dominika Kowalska • Jakub Kret
Marcin Krzemiński • Zuzanna Krzykalska • Barbara Krzyżewska
Magdalena Latacz • Rafał Michalczak • Magdalena Michalska
Maciej Pach • Oskar Pogorzelski • Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

Kraków 2021

© Copyright by Monika Florczak-Wątor & Andrzej Grabowski , Kraków 2021

Recenzent

prof. zw. dr hab. Tomasz Gizbert-Studnicki

Redakcja

Ewa Dąbrowska

Projekt okładki

dr hab. Grzegorz Kuca, prof. UJ

ISBN 978-83-8138-336-3 [druk]

ISBN 978-83-8138-337-0 [online, pdf]

<https://doi.org/10.12797/9788381383370>

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2015/17/B/HS5/00457

Stan prawny: 1 lipca 2020 r.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Spis treści

Przedmowa (<i>M. Florczak-Wątor, A. Grabowski</i>)	9
Wykaz skrótów	11
Wprowadzenie (<i>A. Grabowski</i>).....	23
Teoria konstytucyjnego państwa prawa a topiczny model argumentacji prawniczej (<i>J. Holocher</i>)	30
Aksjologia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (<i>M. Florczak-Wątor</i>).....	61
Rozumowania prawnicze i schematy argumentacyjne w sądowym stosowaniu prawa (<i>M. Araszkiewicz</i>)	90
KOMENTARZ do argumentów i toposów prawniczych (<i>M. Araszkiewicz, M. Biskupski, A. Dębowska, M. Florczak-Wątor, F. Gołba, A. Grabowski, J. Holocher, D. Kowalska, J. Kret, M. Krzemiński, Z. Krzykalska, B. Krzyżewska, M. Latacz, R. Michalczak, M. Michalska, M. Pach, O. Pogorzelski, K. Ptak</i>).....	157
Wstęp (<i>A. Grabowski</i>)	159
1. <i>Ius est ars boni et aequi</i>	168
2. Zasada dobra wspólnego.....	183
3. Zasada demokratycznego państwa prawnego	196
4. Zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa	224
5. Zasada ochrony praw słusznie nabytych.....	239
6. Zasada pewności prawa.....	249
7. <i>Lex non obligat nisi promulgata</i>	263
8. <i>Lex retro non agit</i>	274

9. <i>Ignorantia iuris nocet</i>	286
10. <i>Clara non sunt interpretanda</i>	301
11. Argument ze sprawiedliwości społecznej	316
12. Argument ze zmian społecznych	327
13. Nakaz wykładni prawa zgodnie z zasadami prawnymi	342
14. Argument z odwołania się do wartości pozaprawnych	363
15. Zasada słuszności	381
16. <i>Summum ius summa iniuria</i>	396
17. <i>Ex iniuria non oritur ius</i>	408
18. <i>Lex iniustissima non est lex</i>	417
19. Prawo nie powinno ustępować przed naruszeniem prawa	439
20. Założenie racjonalnego prawodawcy	453
21. Nakaz respektowania dyrektyw techniki prawodawczej w procesie interpretacji	467
22. Nakaz uwzględniania definicji legalnych	480
23. Nakaz określoności przepisów prawa	491
24. Argument z typu przepisów prawa	500
25. Zakazy wykładni synonimicznej i homonimicznej	510
26. <i>Lege non distinguente nec nostrum est distinguere</i>	527
27. Argument z języka powszechnego	534
28. Nakaz stosowania reguł syntaktycznych języka ogólnego (powszechnego)	547
29. Zakaz wykładni <i>per non est</i>	556
30. Argument <i>a rubrica</i>	564
31. Argument systemowy	576
32. Argument z unikania sprzeczności	588
33. Dyrektywa wykładni holistycznej	596
34. Argument z woli historycznego prawodawcy	612
35. Argument z <i>ratio legis</i>	623
36. Argument teleologiczny (celowościowy)	635
37. Wnioskowanie z celu na środki	650
38. Argument z natury rzeczy	661

39. <i>Impossibilium nulla obligatio</i>	675
40. Argument <i>ad absurdum</i>	688
41. Nakaz respektowania zasady derogacji wyraźnej	700
42. <i>Lex superior derogat legi inferiori</i>	707
43. <i>Lex specialis derogat legi generali</i>	719
44. <i>Lex posterior derogat legi priori</i>	726
45. <i>Lex posterior generalis non derogat legi priori speciali</i>	740
46. Zasada legalizmu	751
47. Zakaz wykładni prawotwórczej	765
48. Zakaz wykładni rozszerzającej/zwężającej	778
49. <i>Exceptiones non sunt extendendae</i>	787
50. Argument <i>a contrario</i>	796
51. Nakaz pierwszeństwa wykładni językowej	804
52. Argument <i>ab exemplo</i>	826
53. Argument z poglądu dominującego	840
54. Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją	849
55. Domniemanie konstytucyjności ustawy	861
56. Argument ze spójności	878
57. Nakaz respektowania hierarchii źródeł prawa	895
58. Nakaz (zasada) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym	910
59. Nakaz prounijnej wykładni prawa krajowego	922
60. Argument prawnoporównawczy	934
61. Zasada podziału władzy	951
62. Zasada godności człowieka jako źródła wolności i praw	967
63. Zasada proporcjonalności	986
64. Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw	1001
65. Zakaz nadmiernej ingerencji w sferę praw człowieka	1013
66. Argument <i>a fortiori</i>	1028
67. Zasada równości	1038
68. Argument z analogii	1052
69. <i>Ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio</i>	1072

70. Zakaz wykładni prowadzącej do luk	1080
71. <i>Nullum crimen, nulla poena sine lege</i>	1094
72. <i>Cogitationis poenam nemo patitur</i>	1113
73. Domniemanie niewinności.....	1120
74. <i>In dubio pro reo</i>	1133
75. Domniemanie i ochrona dobrej wiary.....	1147
76. Sama możliwość wątpliwości nie powinna mieć rozstrzygającego znaczenia ...	1163
77. <i>Ei incumbit probatio qui dicit, non ei qui negat</i>	1178
78. Argument z faktów notoryjnych	1191
79. <i>Audiat et altera pars</i>	1199
80. <i>Nemo (est) iudex in causa sua</i>	1214
81. <i>Iura novit curia</i>	1234
82. Zasada powagi rzeczy osądzonej (<i>res iudicata</i>)	1247
83. <i>Ius publicum privatorum pactis mutari non potest</i>	1261
84. <i>Ne eat iudex ultra petita partium</i>	1270
85. Zakaz <i>reformationis in peius</i>	1283
86. <i>Pacta sunt servanda</i>	1293
87. <i>Rebus sic stantibus</i>	1308
88. Zakaz nadużycia prawa.....	1324
89. <i>Nulla iniuria est, quae in volentem fiat</i>	1342
90. <i>Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet</i>	1356
91. <i>Nullum tributum sine lege</i>	1364
 Dekalog dobrego argumentatora (<i>M. Atienza</i>)	 1373
Autorzy	1377
Contents	1381
Summary (<i>F. Gołba</i>).....	1385

17. *Ex iniuria non oritur ius*

[1. FORMUŁY ALTERNATYWNE I POKREWNE] *Ex turpi causa non oritur actio; Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest; Bonum ex malo non fit; Nemini dolus suus prodesse debet.*

[2. ISTOTA] Argument *ex iniuria non oritur ius* (z bezprawia nie rodzi się prawo) odnosi się do dwóch sfer: publicznej i prywatnej. Pierwsza łączy się z działalnością państwa i dotyczy przypadków, w których skutki działań organów publicznych na płaszczyźnie legislacyjnej są pozbawione podstawy prawnej. Druga sfera wiąże się z płaszczyzną prywatnoprawną oraz rozumieniem *ex iniuria non oritur ius* jako dyrektywy preferencji wyboru, wskazującej, że w przypadku konfliktu między regułą prowadzącą do niesprawiedliwego rozstrzygnięcia a zasadą sprawiedliwości decyzję orzeczniczą należy oprzeć na tej drugiej: czyjeś bezprawne działanie nie może być przez prawo „nagradzane”.

Przedstawione pokrewne sposoby sformułowania *ex iniuria non oritur ius*, tj. *ex turpi causa non oritur actio* (z niegodziwej sprawy roszczenie nie powstaje), *nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest* (nikt nie może polepszyć swojej sytuacji w wyniku własnego czynu bezprawnego), *bonum ex malo non fit* (dobro nie rodzi się ze zła) oraz *nemini dolus suus prodesse debet* (nikt nie może czerpać zysku z wyrządzonego przez siebie zła) wyrażają tę samą myśl, co główny topos, czyli niedopuszczalność sytuacji, w której z czynu bezprawnego – sprzecznego z prawem – wywodzi się pozytywne skutki prawne dla sprawcy (zob. Kuryłowicz 1998: 105, 114; 2017: 1239, 1242–1244, 1246; Burczak, Dębiński, Jońca: 2007: 17, 65; Zajadło 2013: 38). Powyższe formuły mają zatem podobne znaczenie, a różni je tylko pochodzenie. Co znamienne, formuła główna, tj. *ex iniuria non oritur ius*, występuje w prawie wszystkich zbiorach łacińskich sentencji, paremii oraz przysłów, wywodzących się z prawa rzymskiego (Kuryłowicz 2017: 1239).

[3. UZASADNIENIE] Topos *ex iniuria non oritur ius* nie jest argumentem spozytywizowanym, ponieważ nie da się wskazać jego bezpośredniej podstawy prawnej. Paremia ta może być jednak wywiedziona z art. 2 Konstytucji RP, można ją także

wyinterpretować z art. 38 ust. 1 pkt c Statutu Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, zgodnie z którym MTS przyjmuje za jedną z podstaw orzekania zasady ogólne prawa, uznane przez narody cywilizowane. W tym sensie *ex iniuria ius non oritur* wiąże się przede wszystkim z zakazem uznawania sytuacji nielegalnych i nieważnością związanych z nimi aktów prawnych, odnosząc się do sfery publicznoprawnej oraz prywatnoprawnej. Pośrednio topos ten można również wywieść z art. 928 § 1 pkt 1 kc, umożliwiającego sądowi uznanie za niegodnego spadkobiercę, który „dopuścił się umyślnie ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy”. W orzecznictwie wskazuje się ponadto, że art. 8 kp, stanowiący, że nie można czynić ze swego prawa użytku sprzecznego z jego społeczno-gospodarczym przeznaczeniem lub zasadami współżycia społecznego – a zachowanie takie lub działanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony – też odnosi się do toposu *ex iniuria non oritur ius*. Biorąc pod uwagę powyższe, trzeba opowiedzieć się jednak za prawniczym, a nie prawnym charakterem tego toposu.

Z toposem *ex iniuria non oritur ius* bezpośrednio wiąże się pojęcie bezprawności. W kontekście cywilistycznym SN wskazał w wyroku z 2.12.2003, III CK 430/03, że „bezprawność pojmuje się w prawie cywilnym szeroko jako niezgodność zachowania się sprawcy z porządkiem prawnym”. Co więcej, pojęcie bezprawności w prawie cywilnym odnosi się nie tylko do przypadków naruszenia zakazów i nakazów wyrażonych wprost w przepisach prawa, lecz także do naruszania zasad współżycia społecznego. W prawie karnym przyjęto zaś zasadę, że czyn karygodny, tj. społecznie niebezpieczny, może być karany jedynie wtedy, gdy jest również czynem bezprawnym, tj. gdy sprawca nie wykonał ciążącego na nim obowiązku prawnego. W związku z tym łącznik między normą sankcjonowaną a sankcjonującą stanowi bezprawność zachowania, określana jako sprzeczność między faktycznym zachowaniem się człowieka a zachowaniem określanym przez ustawę jako zakazane bądź nakazane (Wróbel 1993: 5).

Istnieją dwa sposoby rozumienia bezprawności w prawie karnym: uniwersalistyczne i partykularne. W rozumieniu uniwersalistycznym (monistycznym) bezprawność pojmowana jest jako sprzeczność zachowania z zakazem lub nakazem, który wyrażają przepisy dowolnej części systemu prawa. Z kolei rozumienie partykularne, osadzone w podejściu strukturalnym, odwołującym się do analizy rekonstruowanych z przepisów prawa karnego norm, zakłada, iż elementy bezprawności są zasadniczo wyznaczone przez przepisy prawa karnego (Kardas 2018: 16, 28). Przyjęcie bezprawności w ujęciu monistycznym, rozumianej jako sprzeczność z całym porządkiem prawnym, prowadzi do odrzucenia pojęcia tzw. bezprawności kryminalnej, a co za tym idzie – przy dekodowaniu normy sankcjonowanej umożliwia

poszukiwanie oraz odwoływanie się do regulacji innych niż karne, określających treść normy sankcjonowanej i granice jej zastosowania.

W literaturze podkreśla się, że nie jest możliwe przyjęcie jednego uniwersalnego pojęcia bezprawności dla całego porządku prawnego, ponieważ w różnych gałęziach prawa bezprawność została uregulowana odmiennie, a nawet w obrębie jednej gałęzi prawa brakuje jednolitych poglądów co do jej ujęcia. Dobrym przykładem jest prawo cywilne, w którym występują różne, rozbieżne poglądy dotyczące definicji bezprawności (Patora 2018: 65, 85). Obok cywilistycznej oraz karnistycznej koncepcji bezprawności w polskim porządku prawnym znana jest również bezprawność związana z niezgodnym z prawem działaniem władzy publicznej. Znajduje ona wyraz w art. 77 ust. 1 Konstytucji RP, w świetle którego każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej. Uszczegółowienie tego przepisu na gruncie prawa cywilnego stanowią art. 417 i 417¹ kc, w tym art. 417¹ § 1 kc, zgodnie z którym jeśli szkoda została wyrządzona przez wydanie aktu normatywnego, to jej naprawienia można żądać po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu niezgodności tego aktu z Konstytucją RP, ratyfikowaną umową międzynarodową lub ustawą. Owa bezprawność legislacyjna wiąże się zatem z odpowiedzialnością odszkodowawczą Skarbu Państwa w razie niezgodności danego aktu normatywnego z prawem nadrzędnym. Z kolei w myśl art. 417¹ § 2–4 kc odpowiedzialność odszkodowawcza za niezgodne z prawem działanie władzy publicznej może być też konsekwencją wydania prawomocnego orzeczenia lub ostatecznej decyzji bądź niewydania orzeczenia, decyzji lub aktu normatywnego, gdy obowiązek ich wydania wynika z przepisów prawa.

Na poziomie konstytucyjnym uzasadnienie dla toposu *ex iniuria non oritur ius* odnajdujemy w tych samych normach, co w przypadku toposu *summum ius summa iniuria* (→16). Po pierwsze, w preambule do Konstytucji RP pojawia się pojęcie sprawiedliwości jako uznanej przez ustrojodawcę (obok prawdy, dobra i piękna) wartości uniwersalnej, do której jak najpełniejszego urzeczywistnienia powinno się stale dążyć w obrocie prawnym. Preambuła wskazuje też sprawiedliwość jako materialne źródło ustawy zasadniczej. Skoro więc sprawiedliwość ma być fundamentem porządku prawnego, to należy wykluczyć sytuację, w których z bezprawia mogłoby się zrodzić prawo. Po drugie, za posługiwaniem się toposem *ex iniuria non oritur ius* przemawia art. 2 Konstytucji RP, ustanawiający zasadę państwa prawnego (→3), ponieważ państwo prawa to, najogólniej rzecz ujmując, państwo dążące do zagwarantowania sprawiedliwości. Wymienione tu sformułowania i postanowienia ustawy zasadniczej uzasadniają odwoływanie się do toposu *ex iniuria non oritur ius* zarówno w sferze publicznoprawnej, jak i prywatnoprawnej. W tej ostatniej dodatkowego wsparcia udziela art. 2 Konstytucji RP w części wyrażającej zasadę

sprawiedliwości społecznej (→11). Rzeczpospolita Polska nie urzeczywistniałaby owej zasady, gdyby w stosunkach prywatnoprawnych pozwalała odnosić korzyści z zachowań bezprawnych. Stąd obecność w systemie prawnym m.in. art. 5 kc, wykluczającego korzyści płynące z nadużycia prawa podmiotowego (→88). Stanowi on przejaw ustawowej konkretyzacji zasady sprawiedliwości społecznej, a w konsekwencji echo toposu *ex iniuria non oritur ius*.

[4. RODOWÓD I EWOLUCJA] Oryginalnym źródłem omawianego toposu jest wypowiedź Ulpiana: *nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest* (nikt nie może poprawić swojego położenia prawnego wskutek popełnionego przez siebie czynu niedozwolonego [D.50,17,134,1], tłum. za Diglus7.2: 427). Ponadto wywodzi się on z rzymskiego powiedzenia *bonum ex malo non fit*, użytego przez Senekę Młodszego w Listach moralnych do Lucyliusza [Sen. Ep. 87,22]. *Bonum ex malo non fit* stanowi także przedmiot rozważań teorii i filozofii prawa (Zajadło 2013: 29–30). Powyższe *dictum* wiąże się z tzw. teorią owoców z zatrutego drzewa, czyli odnosi się do zakazu wykorzystywania w procesie dowodów zdobytych sprzecznie z prawem lub też z naruszeniem ustanowionych przez nie procedur (Zajadło 2013: 29–30; zob. Burczak, Dębiński, Jońca 2007: 17). Zwraca się też uwagę na to, że ujęcie to obejmuje szeroki zakres dowodów niedopuszczalnych w procesie karnym, a nie tylko tych, które zostały uzyskane w sposób sprzeczny z prawem. Do wspomnianego szerokiego zakresu dowodów niedopuszczalnych w procesie karnym można zaliczyć również te uzyskane w związku oraz na podstawie dowodów uzyskanych w sposób sprzeczny z prawem. Jerzy Zajadło wskazuje, że *bonum ex malo non fit* łączy się nierozzerwalnie z *ex iniuria non oritur ius*, ponieważ jego zdaniem „jeśli uznać, że prawo (*ius*) jest synonimem dobra (*bonum*), a bezprawie (*iniuria*) jest synonimem zła (*malum*), to wśród sentencji łacińskich o charakterze typowo prawniczym można znaleźć jej dokładny odpowiednik”: topos *ex iniuria non oritur ius* (Zajadło 2013: 29–30).

W literaturze teoretycznoprawnej najgłośniejsze nawiązanie do toposu *ex iniuria non oritur ius* pochodzi od Ronalda Dworkina, który posłużył się jej sformułowaniem w języku angielskim: „no one shall be permitted to profit from his own fraud, or to take advantage of his own wrong” (Dworkin 1998: 57n; por. Zajadło 2013: 38, Stępkowski 2001: 76). Dworkin traktuje ten topos jako podstawowy przykład zasady prawnej (Dworkin 1998: 57–58; Stępkowski 2001: 76–77; Maroń 2008: 109; Dyrda 2013: 83–84; Zajadło 2013: 38; Kuryłowicz 2017: 1248–1249).

[5. PRZYKŁADY ZASTOSOWANIA] *Ex iniuria non oritur ius* jest obecna w orzecnictwie zarówno sądów polskich wszystkich szczebli, w tym TK, SN i NSA, jak i w ju-

dykturze europejskiej. W orzecznictwie wiąże się ją przede wszystkim z art. 2 Konstytucji RP. W wyroku z 1.06.2006, I SA/Po 809/05, WSA w Poznaniu wskazał, że fundamentalna zasada współczesnych demokratycznych państw prawnych to prymat konstytucji w systemie istniejących w danym państwie źródeł prawa. Sąd powołał się na orzecznictwo TK, zgodnie z którym jeden z wymogów zasad tworzenia prawa daninowego stanowi niedopuszczalność kumulacji odpowiedzialności podatkowej i karnoskarbowej za ten sam czyn osoby fizycznej. Kumulacja ta jest przejawem nadmiernego fiskalizmu, nieuwzględniającego w żadnym stopniu interesu podatnika, ponoszącego karę administracyjną w postaci dodatkowego zobowiązania oraz mandatu karnego wymierzanego przez ten sam organ podatkowy. Zdaniem Sądu doszło do naruszenia wyznaczonych przez art. 2 Konstytucji RP standardów demokratycznego państwa prawnego przez obciążenie podatnika naruszającego przepisy prawa podatkowego podwójną sankcją. Sąd, jak przyznał, działał w celu zachowania zasady *ex iniuria non oritur ius* – nie chciał, by doszło do powszechnych aktów nieposłuszeństwa wobec niewłaściwie działającej władzy ustawodawczej, która tworzy prawo podatkowe niezgodnie z wymogami demokratycznego państwa prawnego.

Judykatura podkreśla również, że ze stanu bezprawności nie można wywodzić pozytywnych sytuacji prawnych – nawet jeśli stan ten powstał w wyniku pomyłki organu i spowodował poprawę położenia jednostki (w związku z ochroną praw nabytych, ale niesłusznie). W wyroku z 13.07.2010, I OSK 1189/09, NSA stwierdził, że jeżeli wskutek okoliczności uzyskano prawo jazdy niezgodnie z przepisami, tj. „wbrew wyraźnemu zakazowi wyrażonemu w art. 91 pkt 2 Prawa o ruchu drogowym, zgodnie z którym prawo jazdy nie może być wydane osobie, w stosunku do której orzeczony został prawomocnym wyrokiem sądu zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych – w okresie obowiązywania tego zakazu”, to jest to stan bezprawności rodzący skutki korzystne dla skarżącego, „co oczywiście nie mogło być zaaprobowane (*ex iniuria non oritur ius* – z bezprawia nie może wynikać prawo)”. Podobnie w wyroku z 26.05.2017, I OSK 343/17, NSA uznał, że jeżeli z przyczyn leżących wyłącznie po stronie organu nie doszło do wydania decyzji w terminie określonym przez WSA w prawomocnym wyroku, to nie można czerpać korzyści z własnego bezprawia. W odniesieniu do naruszenia zasad współżycia społecznego SN w wyroku z 26.07.2017, I PK 218/16, doszedł do wniosku, że art. 8 kp realizuje „w stosunkach przemysłowych uniwersalną zasadę *ex iniuria non oritur ius*”. Zdaniem sądu, jeśli strona stosunku pracy sama naruszyła swoje obowiązki, to nie może skutecznie dochodzić przysługujących jej roszczeń z tego tytułu. Ponadto w ocenie SN sprzeczność z zasadami współżycia społecznego może zachodzić nie tylko po stronie pracodawców, lecz także pracowników; dochodzi do niej zwłaszcza

cza w przypadku domagania się praw bądź wywodzenia roszczeń nadmiernie wygórowanych w stosunku do wkładu pracy albo nadużywania świadczeń socjalnych (zob. też wyroki SN: z 20.06.2012, I PK 13/12; z 21.01.2003, I PK 134/02).

W kontekście prawnomiędzynarodowym można zauważyć, że na podstawie tego toposu zakwestionowano anektowanie Republik Bałtyckich przez ZSRR w 1940 r. (Deklaracja Wellesa z 23.07.1940). W podobnym tonie wypowiedział się ETPC w decyzji z 8.06.1999, 36705/97, w odniesieniu do relokacji ludności cypryjskiej przez Turków oraz przejęcia ich mienia przez tureckich osadników bez odszkodowania. Powołując się na zasady prawa międzynarodowego, w szczególności na *ex iniuria non oritur ius*, ETPC doszedł ponadto do wniosku, że przejęcie mienia Greków cypryjskich przez Turków nie było zgodne z zasadą proporcjonalności (→63; podobnie zob. w decyzji ETPC z 15.06.1999, 18360/91).

[6. CHARAKTERYSTYKA] W sferze publicznej topos *ex iniuria non oritur ius* wiąże się z bezprawnością legislacyjną. Posiada on wymiar logiczny, ponieważ w sferze bezprawia nie obowiązuje prawo podwójnego przeczenia, w związku z czym jednego bezprawia (polegającego na niewypełnianiu obowiązków ustawowych przez organy władzy państwowej) nie można sanować drugim ustawowym bezprawiem, np. w postaci nowelizacji świadomie łamiącej Konstytucję RP (zob. Grabowski, Naleziński 2018). Zatem z bezprawnego aktu władzy publicznej nie może wynikać akt, który nie będzie „ustawowym bezprawiem”. Marek Safjan zwraca uwagę na to, że orzeczenie o niekonstytucyjności przepisu na tle polskiego systemu prawa budzi wątpliwości, ponieważ rodzi pytanie, czy norma prawa uznana za niezgodną z normą hierarchicznie wyższą, a przez to tracąca swoją moc obowiązującą, staje się normą bezprawną z wynikającymi z tego stwierdzenia konsekwencjami – także w sferze odszkodowawczej. Jego zdaniem w polskim systemie prawnym przyjmowana jest tzw. koncepcja mieszana; zgodnie z nią TK powinien każdorazowo rozstrzygać w sentencji wyroku o rodzaju skutku – retroaktywnym bądź prospektywnym. Bezprawność normatywna może być związana jedynie z taką normą prawną, która zostałaby uznana za nieistniejącą i nieobowiązującą od początku w drodze orzeczenia TK o skutku retroaktywnym. Problem tego rodzaju bezprawności sprowadza się zatem do zidentyfikowania sytuacji, w jakich pojawia się tzw. silniejszy skutek stwierdzenia niekonstytucyjności (norma uznana za nieistniejącą i nieobowiązującą od początku) normy prawnej (Safjan 2003: 24–25).

W sferze prywatnoprawnej *ex iniuria non oritur ius* to zasada prawna w rozumieniu Ronalda Dworkina. Koncepcja zasad prawnych nie jest obca polskiej literaturze zarówno teoretycznej, jak i dogmatycznoprawnej. Przypomnijmy (szerzej zob. Araszkiewicz 2021: 99n), że odróżnienie zasad od reguł prawnych ma charakter

podziału logicznego – każda norma postępowania to albo reguła, albo zasada. Reguły są stosowane w sposób „wszystko albo nic”, zasady w sposób „mniej lub bardziej” – nie wyznaczają one w procesie stosowania prawa normatywnie decyzji organu stosującego prawo (odmiennie np. Morawski 2001: 75; Stelmach, Brożek 2011: 16–17). Zasady wskazują racje argumentacyjne, które organ stosujący prawo powinien wziąć pod uwagę, nie wyznaczają przy tym wprost konsekwencji prawnych, które powinny być przez ten organ orzeczone. Reguły i zasady różnią się od siebie również tym, że tylko te drugie posiadają tzw. wymiar wagi lub ważności. Reguły obowiązują w danym systemie normatywnym z tą samą „mocą”, zaś zasady mają różną wagę, co oznacza, że powinny być brane pod uwagę w zróżnicowanym stopniu przy wydawaniu decyzji. Innymi słowy, jak stwierdza Tomasz Gizbert-Studnicki, „[r]eguła może obowiązywać lub nie, wszystkie obowiązujące reguły są natomiast jednakowo «ważne». Zasady natomiast obowiązują z różną mocą lub wagą” (Gizbert-Studnicki 1988: 16–18; na temat odróżnienia reguł i zasad w koncepcji Dworkina zob. np. Dybowski 2001: 99n; Maroń 2008: 103n; Araszkiewicz, Gizbert-Studnicki 2011: 43n).

[7. KRYTYKA] Odnosząc się do *ex iniuria non oritur ius*, należy stwierdzić, że podobny rezultat może dać potraktowanie przepisu prawa jako generującego nieracjonalny, sprzeczny z rozsądkiem rezultat. Frederick Schauer wskazuje, że w sprawie *United States v. Kirby* oskarżono stróża prawa z Kentucky, który w celu ujęcia przestępcy przeszkodził w dostarczeniu poczty, ponieważ aby zatrzymać postawionego w stan oskarżenia przed sądem stanowym dostarczyciela poczty, uniemożliwił mu wejście na parowiec. Sąd Najwyższy uznał, że ustawa nie może być w tym przypadku stosowana, ponieważ rezultat wykładni literalnej jest niezgodny z celem ustawy oraz z dobrem wymiaru sprawiedliwości (Schauer 2012: 82). Ponadto autor ten podkreśla wyjątkowość sprawy *Riggs v. Palmer* – na podstawie której Dworkin odróżnił reguły i zasady – nawet jak na antyformalistyczny system prawa amerykańskiego. Wynika to z faktu, że istnieje wiele przypadków spadkobierców winnych śmierci testatorów, zgodnie z orzeczeniami sądu dziedziczących po nich (Schauer 2004: 1937–1938; 2012: 84–85). W związku z tym trzeba uznać, że pomimo doniosłości *ex iniuria non oritur ius* możliwe są sytuacje, w których przeważają ściśle sformułowane reguły prawa.

Podstawowa krytyka toposu *ex iniuria non oritur ius* wiąże się z koncepcją Dworkina, zakładającą rozróżnienie zasad i reguł prawnych, oraz z metodą wagiowego stosowania i interpretowania zasad prawnych. Zauważmy, że kryterium odróżnienia zasad oraz reguł prawnych nie prowadzi do stwierdzenia, że każdy system prawa składa się z jednych i drugich. Teoretycznie możliwe są sy-

stemy normatywne zbudowane albo z samych reguł, albo z samych zasad. Jednak każdy rozwinięty system prawa zawiera zarówno reguły prawne, jak i zasady – to teza empiryczna, a nie konsekwencja zaproponowanego kryterium odróżnienia (zob. Gizbert-Studnicki 1988: 17). W koncepcji Ronalda Dworkina jedynie reguły (nie zasady) muszą spełniać „test pochodzenia” (Dybowski 2001: 106). Zdaniem H.L.A. Harta Dworkin błędnie przyjmuje, że „wyłącznie kryteria oparte na *pedigree* mogą być zawarte w pozytywistycznej regule uznania” (Hart 2014: 9). Pozytywiści prawniczy uważają, że zasady także muszą spełniać „test pochodzenia”, a dla miękkih (inkluzyjnych) pozytywistów reguła uznania może zawierać odesłania do moralności (Gizbert-Studnicki 1988: 22–23; Pietrzykowski 2001: 105–108; Grabowski 2006; Hart 2014: 10).

[8. REKOMENDACJA/WSKAZÓWKI] Ze względu na doniosłość *ex iniuria non oritur ius*, zarówno w sferze prywatnoprawnej, jak i publicznoprawnej, należy rekomendować jej używanie jako zasady prawnej, która w sytuacjach, gdy literalne brzmienie przepisów prawa oraz wykładnia językowa tychże przepisów prowadzą do decyzji bezprawnych (sprzecznych z prawem i jego ogólnymi, podstawowymi wartościami), pozwala na wybór innej możliwej decyzji interpretacyjnej, opartej nie na regule, ale na zasadzie prawnej. Trzeba przy tym zaznaczyć, że zastosowanie tego toposu opiera się na interpretacji ważeniowej, pozwalającej uznać, że w pewnych przypadkach *ex iniuria non oritur ius* może zostać zastosowana w pewnym stopniu – wskazując kierunek argumentacji, nie wymuszając wprost określonych decyzji na organie stosującym prawo.

[9. ARGUMENTY POWIĄZANE] Zasada demokratycznego państwa prawnego (→3); Argument z odwołania się do wartości pozaprawnych (→14); Zasada słuszności (→15); *Summum ius summa iniuria* (→16); *Lex iniustissima non est lex* (→18); Zasada proporcjonalności (→63).

[LITERATURA] M. Araszkiewicz (2021), Rozumowania prawnicze i schematy argumentacyjne w sądowym stosowaniu prawa, w: bieżący tom, 90–156; M. Araszkiewicz, T. Gizbert-Studnicki (2011), Teoria praw podstawowych Roberta Alexy’ego, PSejm XIX/3, 113–129; K. Burczak, A. Dębiński, M. Jońca (2007), Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze, Warszawa; R. Dworkin (1998), Biorąc prawa poważnie, tłum. T. Kowalski, Warszawa; M. Dybowski (2001), Ronalda Dworkina koncepcja zasad prawa, RPEiS LXIII/3, 99–115; A. Dyrda (2013), Konwencja u podstaw prawa. Kontrowersje pozytywizmu prawniczego, Warszawa; T. Gizbert-Studnicki (1988), Zasady i reguły prawne, PiP XLIII/3, 16–26; A. Grabowski (2006), Zawartość reguły uznania w koncepcji H.L.A. Harta, w: M. Borucka-Arctowa i in. (red.), Prawo, władza, społeczeństwo, polityka. Księga jubileuszowa profesora Krzysztofa Pałeckiego, Toruń, 127–135; A. Grabowski, B. Naleziński (2018), *Ex iniuria ius non oritur*. Trzy narracje i paradoks, Konstytucyjny.pl, 1.05.2018, [https://

konstytucyjny.pl/ex-iniuria-ius-non-oritur-trzy-narracje-i-paradoks-andrzej-grabowski-bogumil-nalezinski/]; H.L.A. Hart (2014), *Nowe wyzwanie dla pozytywizmu prawniczego*, tłum. A. Grabowski, AFPiFS V/2, 5–20; P. Kardas (2018), Subiektywne komponenty czynu a bezprawność i okoliczności ją wyłączające. Kilka uwag o przyjmowanych w piśmiennictwie karnistycznym płaszczyznach i metodach analizy subiektywnych elementów bezprawności, AIS 21/1, 7–43; M. Kuryłowicz (1998), *Słownik terminów, zwrotów i sentencji prawniczych łacińskich oraz pochodzenia łacińskiego*, Kraków; *tenże* (2017), *Ex iniuria non ius oritur*. Szkic do dziejów zasad, w: T. Ereciński i in. (red.), *Ius est a iustitia appellatum*. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu, Warszawa, 1239–1250; G. Maroń (2008), Dworkinowska wizja zasad prawa, ZNUR Seria Prawnicza 48, 103–123; *tenże* (2009), Formuła ważenia zasad prawa jako mechanizm usuwania ich kolizji na przykładzie koncepcji Roberta Alexego, ZNUR Seria Prawnicza 53, 86–105; L. Morawski (2001), Zasady prawa – komentarz krytyczny, SFP, 71–81; K. Patora (2018), Pojęcie „bezprawności” w różnych gałęziach prawa, ProkP 10, 64–93; T. Pietrzykowski (2001), „Miękki” pozytywizm i spór o regułę uznania, SFP 1, 97–121; M. Saffjan (2003), Ewolucja odpowiedzialności władzy publicznej – od winy funkcjonowania do bezprawności normatywnej, ZP III/2, 143–177; F. Schauer (2004), The Limited Domain of the Law, VLR XC/7, 1890–1956; *tenże* (2012), Is Defeasibility an Essential Property of Law?, w: J.F. Beltrán, G.B. Ratti (red.), *The Logic of Legal Requirements. Essays on Defeasibility*, Oxford, 77–88; J. Stelmach, B. Brożek (2011), *Sztuka negocjacji prawniczych*, Warszawa; A. Stępkowski (2001), Maksymy prawne na wyspach brytyjskich, w: W. Wołodkiewicz, J. Krzynówek (red.), *Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich*, Warszawa, 71–107; W. Wróbel (1993), Relacyjne i wartościujące ujęcie bezprawności w prawie karnym, PPKar 8, 5–18; J. Zajadło (2013), Teoria i filozofia prawa, w: ŁTP, 23–69.

[MP, OP]

Książka jest unikatem na skalę światową. Autorzy przedstawiają dokładny opis i analizę toposów (argumentów) stosowanych w dogmatyce prawa i orzecznictwie, wzbogacając je o historię tych toposów i interesujące przykłady ich zastosowania. Dodatkową zaletę stanowi wskazanie bogatej literatury krajowej i zagranicznej. Publikacja będzie nieocenioną pomocą nie tylko dla orzecznictwa i dogmatyki prawa, lecz także dla studentów tej dziedziny – również z tego względu, że napisano ją precyzyjnym językiem, z dbałością o jasność i zrozumiałość, nawet dla tych czytelników, którzy nie mają przygotowania teoretycznoprawnego.

Prof. Tomasz Gizbert-Studnicki

<https://akademicka.pl>

